

Jiří Petráš

Muzeum Południowoczeskie w Czeskich Budziejowicach, Czechy

**Československo – Polsko – východní Evropa.
Počátek a konec osmdesátých let 20. století
v pramenech Jihočeského krajského výboru
Komunistické strany Československa v Českých
Budějovicích¹**

Svět na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let nebyl zrovna idylickým místem pro život. Oproti předchozí dekádě, spojené s „květinovou mládeží“, mírovým hnutím, koncem vietnamské války, ale i s okupací Československa vojsky Varšavské smlouvy, s různými občanskými a generačními revoltami, národními vzruchy, kdy se měnila mapa světa, byla ve znamení vysokého napětí mezi oběma supervelmocemi, Svazem sovětských socialistických republik (a jeho satelity) a Spojenými státy americkými (a jejich satelity). Nešlo ani tak o boj demokracie s „říší zla“, jako spíše o geopolitické imperiální hrátky. A tím, kdo začal „tahat za kratší konec“, se stal postupně Sovětský svaz se svým konzervativním komunistickým vedením.

Připomeňme si – z důvodu místa pouze heslovitě – některé zásadní jevy, které zahýbaly tehdy světem. Zvolení kardinála Karola Wojtyły papežem Janem Pavlem II. v říjnu 1978 (a jeho následná cesta do Polska v roce 1979), smrt Aldo Mora v roce 1978 a vnitropolitické dění v Itálii vůbec, revoluce v Íránu a následná osmiletá válka s Írákem, série vojenských převratů a naopak lidových bouří v Latinské Americe, sovětská intervence v Afghánistánu, pokračující konflikt mezi Izraelem, Palestinci a arabskými státy Blízkého východu. Významným předělem, jak se časem ukázalo, se staly prezidentské volby ve Spojených státech amerických – demokrata Jamese Cartera vystřídal republikán

¹ Tato studie vychází jako dílčí výstup z grantového projektu Průběh Sametové revoluce ve vybraných městech Jihočeského kraje v komparativní perspektivě, podpořeného Grantovou agenturou České republiky, reg. č. 13-15049S.

Ronald Reagan (přispěl k tomu i zpackaný nepodařený pokus amerického výsadku osvobodit v Íránu držená americká rukojmí). V západní Evropě mohutnělo opět mírové hnutí – v souvislosti s umístěním amerických raket středního doletu. Mírové hnutí mělo samozřejmě mnoho projevů – počínaje masovými mírovými pochody, blokádou amerických vojenských základen (především ve Spolkové republice Německo), ale například i filmovou tvorbou s výrazně protiválečnou tematikou a humanistickým poselstvím. V roce 1981 natočili Francouzové film *Malevil* (režisér Christian de Chaluze), o dva roky později byla nominovaná na Oscara za nejlepší ženský herecký výkon v hlavní roli filmu *Testament* (režisér Lynne Littman) herečka Jane Alexander. V témž roce 1983 spatřil světlo světa film *Den poté* (*The day After*, režisér Nicholas Meyer), o rok později vzniklo v produkci BBC televizní dokumentární drama *Vlákna* (*Threads*, režisér Mick Jackson). Tento dílčí výčet těch nejznámějších projektů můžeme uzavřít snímkem sovětského režiséra Konstantina Lopusanského *Dopisy mrtvého* (*Письмо мёртвого человека*) z roku 1986.

V tehdejším Československu byl režim stabilní. Základem toho byla relativní hospodářská prosperita, sociální jistoty a – neexistence jakékoliv alternativy. Většina národa neměla prakticky povědomí o Chartě 77, masivní normalizace na počátku sedmdesátých let přinesla své ovoce ve faktickém nevědomí o myšlenkách Československého jara 1968. Komunistický režim zažíval období úspěchů – pod Prahou se proháněly soupravy metra², spartakiády³ se stávaly „výkladní skříní“ socialismu, úspěchy na sportovním poli (mistrovství Evropy ve fotbale 1976, olympijské hry v Moskvě 1980, vítězství ve finále Davis cupu proti Itálii v Praze 1980) byly lidmi přijímány s nadšením. Vlnu euforie vyvolal 2. března 1978 vesmírný let mezinárodní sovětsko-československé posádky – spolu s Alexejem Gubarevem se na planetu Země podíval z „orbitu“ i Vladimír Remek⁴. Šlo o nesporný úspěch, neboť kapitán československé armády se stal po Sovětech

² První trasa metra byla slavnostně otevřena 9. května 1974.

³ Jednou za pět let se konala v Československé socialistické republice hromadná veřejná tělocvičná vystoupení od místních kol, přes okresní, krajské, až po svůj vrchol v Praze na rozlohu největším stadionu světa na Strahově, který pojal až 200 000 diváků. Na plochu stadionu se vešlo najednou až 14 000 cvičenců. Spartakiády se uskutečnily v letech 1955, 1960, 1965, 1975, 1980 a 1985. Ideově navazovaly na podobné prvorepublikové akce (byť probíhaly v daleko menším měřítku) levicové Federace dělnických tělovýchovných jednot a – nevyřčeně – též na tradici všesokolských sletů. Vždyť pro potřeby spartakiád byl používán strahovský stadión, který byl postaven v meziválečném Československu právě pro potřeby Sokolů.

⁴ Vladimír Remek, narozený 26. 9. 1948 v Českých Budějovicích. V současné době velvyslanec České republiky v Rusku.

a Američanech představitelem teprve třetího národa na planetě, který vzlétl do vesmíru.

Československá města zažívala období mohutného rozvoje. Československá televize byla v oné době zaplavena divácky úspěšnými seriály (Třicet případů majora Zemana, Muž na radnici, Okres na severu, Nemocnice na kraji města, Žena za pultem atd.). Československou hudební populární scénu v této době ovládali – vedle takových stálic, jakou byli např. Karel Gott, Helena Vondráčková, Hana Zagorová či skupina Olympic, i nově vycházející hvězdičky, jakými byli např. Stanislav Hložek s Petrem Kotvaldem. Z polské populární hudby byla v ČSSR známá snad jediné Maryla Rodowicz. Z hudebních festivalů (populární hudby), které v oné době zažívaly dobré časy, byly nejpopulárnější Bratislavská lyra a právě i polské Sopoty.

Početně silné generace tzv. Husákových dětí si užívaly bezstarostného dětství, mnohdy ještě v romantických zákoutích měst, městeček a rozvíjejícího se venkova. Nová moderní výstavba rodinných a panelových domů ještě nestačila úplně vytlačit romantická zákoutí oprýskaných domů a starých zpustlých zahrad, ve kterých se odehrávaly chlapecké bojové hry. Pultry obchodů v Československu – a v té době již nebyly výjimkou velké samoobsluhy, možno snad říci i supermarkety – byly vcelku dobře zásobeny; ovšem, je třeba říci, že například tropické a subtropické ovoce (banány, ananasy, mandarinky, pomeranče) byly k máni pouze na Vánoce a Velikonoce a chtěl-li občan – konzument nakoupit nějaký výrobek ze západní spotřební elektroniky, musel zpravidla navštívit řídkou síť obchodů Tuzex⁵, či potajmu převézt z devizové ciziny. I přesto se zdálo, že reálný socialismus je vyvrcholením dějin.

Výše řečené se zrcadlilo v oficiální propagandě, v hromadných sdělovacích prostředcích. Podobně optimistické informace byly občanům Československa sdělovány o dění v dalších zemích socialistického tábora. Svět byl rozdělen naprosto přehledně na „tábor míru a socialismu“, který vzkvétá, a na kapitalistické země, kde kapitalisté zotročují a vysávají občany a rozdmýchávají válečné konflikty.

⁵ Nutno ovšem podotknout, že v síti obchodů Tuzex se platilo tzv. bony, které člověk mohl oficiálně sehnat pouze v bance za pro něj nevýhodnou směnu za západní měnu, resp. výměnou korun za bony u tzv. „vexláků“, pouličních nelegálních prodejců. Z nich se také na počátku devadesátých let dvacátého století vytvořila silná vrstva „nové elity“ ovládající a současně „tunelující“ velkou část českého průmyslového bohatství.

Poněkud disharmonické tóny však začaly přicházet v průběhu roku 1980 z Polské lidové republiky⁶. Pro občany Československa nebylo tajemstvím, že obchody u našich severních sousedů zely nudnou jednotvárností až chudobou a zlepšení ne a nevidět. Samostatně hospodařící rolníci našich severních sousedů nemohli v té době zdaleka konkurovat moderní zemědělské velkovýrobě československého stříhu.⁷ Nicméně vcelku ještě zapadla decentně pojatá informace Rudého práva, tiskového orgánu ÚV KSČ, o úsporných opatřeních polské vlády z počátku června 1980⁸, kdy bylo rozhodnuto o finančních restrikcích v administrativě a reprezentaci státních a stranických složek. Čech, neznalý polských realii, to pokládal spíše za slovní hrátky. O měsíc později byla zveřejněna v témže deníku zpráva pro Čechoslováky daleko srozumitelnější a pro Poláky s daleko větším dopadem na každodenní život. Hlásalo se v ní, že z „*důvodu nepříznivých hospodářských*

⁶ Na tomto místě se sluší okomentovat studii Zahradniček, Tomáš: *Neustálený obraz. Solidarita v Rudém právu 1980 – 1981*. *Securitas imperii*, 20, 01/2012, s. 76-81. Studie přináší několik zajímavých a podnětných informací, autor se v ní však také dopouští řady nepřesností a zkreslení. Asi ne dosti podrobně prostudoval jednotlivá čísla tiskového orgánu ÚV KSČ Rudého práva, poněvadž uvádí mylné údaje o průběhu a možno říci i charakteru zpráv o polské krizi v letech 1980 – 1981. Informace byly otiskovány prakticky kontinuálně, bez nějakých mezer delších než 1 – 2 dny, od června 1980 a pokračovaly i v týdnech po 31. srpnu 1980, o kterémžto období hovoří autor jako o době, kdy se o Polsku v Československu vůbec neinformovalo. Tato téměř každodenní řehole pro novináře, zpravodaje a ideology trvala až do počátku roku 1982. Je taktéž naivní vyčítat Rudému právu, že vyjadřovalo oficiální názory ÚV KSČ a propagandy SSSR, když tento deník byl tiskovým orgánem ÚV KSČ (ostatně v každé době a systému rozhoduje o zaměření novin, sdělovacích prostředků ten, kdo je platí; bylo by naivní myslet si, že je tomu třeba dnes jinak). Zpravodajství o Polsku také mělo několik rovin, které se navzájem doplňovaly. Na stránkách Rudého práva byly prezentovány rozhovory s obyčejnými lidmi, představiteli dělníků a rolníků, kteří kritizovali předáky nezávislých odborů a jejich aktivisty, že je zastrašují a brání v práci pro společnost. Dále bylo informováno o vazbách představitelů protisocialistických sil (nezávislé odbory a KOR) na antisocialistické síly a tzv. ideodiverzní centrály zejména ve Spojených státech amerických (několikrát byl zmiňován v této souvislosti i Zbigniew Brzezinski). Postupem doby též byla zjevná distanc od – řekneme z pohledu československých komunistických elit – zbabělé a příliš bojácné politiky polských vedoucích představitelů, kteří přistupovali na různé kompromisy a ustupovali Solidaritě a církvi. Celkově snad měl vzniknout ten dojem, že zatímco „obyčejní“ Poláci si přeji klid k práci, aby se polská ekonomika opět zvedala ode dna, vnitřní a vnější nepřátelé socialismu se snaží spoluobčany uvrhnout do ještě většího nedostatku a problémů, aby zvrátili „kolo dějin“ zpět ke kapitalismu. (Autor na tomto místě doufá, že mu laskavý čtenář promine dobový slovník, který k tomuto tématu ostatně tak trochu patří).

⁷ Na tomto místě je autor studie nucen připsat jednu – zdánlivě provokativní – poznámku. Poláci neměli u Čechů příliš dobrou pověst a v opačném gardu tomu bylo taktéž. Má to řadu historických příčin, je třeba však upozornit i na to, že jakýkoliv příměr je zjednodušený, povšechný a tím pádem i zkreslující.

⁸ *Rozumná úspornost*. *Rudé právo*, 5. 6. 1980, r. 60, 1980, č. 131, s. 6.

výsledků“ polské ekonomiky se výše mezd více prováže s hospodářskými výsledky podniků. Vzhledem k tomu, že polské podniky vykazovaly vesměs nedobré výkony, stoupal dovoz a klesal vývoz a samozřejmě i produktivita práce, mohli si všichni spočítat, co tato opatření budou znamenat. Na trhu panoval nadále nedostatek – bylo konstatováno, že podniky vyráběly mnohdy více, než určoval plán, avšak – něco úplně jiného, než požadovali spotřebitelé⁹. A aby toho nebylo málo, v červnu a červenci 1980 postihly Polskou lidovou republiku rozsáhlé povodně, což se samozřejmě odrazilo v zemědělské produkci (již v roce 1979 byla úroda nedobrá). Po několika týdnech neustálých dešťů se ocitlo v sedmém měsíci roku pod vodou na milion hektarů polí, luk, pastvin. Postižen byl především severozápad a jihozápad země, Pomoří, dále Bydgošské, Wroclawské, Toruňské a Leszczyńské vojvodství.¹⁰ V 15 ze 49 vojvodství země byl vyhlášen stav protipovodňové pohotovosti. Tehdy se mělo jednat o největší srážky za posledních sto let.

Špatných zpráv z Polska přibývalo a postupně se ukazovalo, v jak hluboké krizi se tamní společnost ocitla. Silily tlaky na růst mezd, země byla silně zadlužená.¹¹ V polovině srpna 1980 se na stránkách Rudého práva objevily první, dosud velmi decentní informace o stávkách v polských podnicích. Termín „stávka“ se ještě skrýval za roztomilý eufemismus „dočasné přerušení práce“.¹² Nespokojený polský národ se snažili chlácholit nejvyšší představitelé vládnoucí strany. V pondělí 18. srpna vystoupil se svým projevem před národ i Edward Gierek, první tajemník Polské sjednocené dělnické strany (PSDS). Ovšem Poláky příliš neuklidnil. Vedle obvyklých frází, že PSDS je vedoucí silou ve společnosti a chce dobro pro všechny, musel konstatovat, že výše mezd bude odviset od produktivity práce a hospodářských výsledků podniků – což ovšem dávalo tušit, že lépe hned tak nebude. Samozřejmě apeloval na to, že Polsko potřebuje v této době především klid na práci a – jak jinak – odsoudil pokusy „některých anarchistických a protisocialistických skupin i nezodpovědných jednotlivců politicky zneužívat situace“ a podotkl, že tyto snahy nebudou bezpečnostními orgány tolerovány.¹³ Následně zpravodajství také – poprvé – lokalizovalo centrum nepokojů – umístilo ho na sever Polska, do velkých přístavů a loděnic (Gdaňsk). Poprvé také

⁹ *Změny ve mzdových fondech*. Rudé právo, 9. 7. 1980, r. 60, č. 160, s. 6.

¹⁰ *V PLR desetitisíce hektarů pod vodou*. Rudé právo, 12. 7. 1980, r. 60, č. 163, s. 6; *Deště ničí úrodu*. Rudé právo, 17. 7. 1980, r. 60, č. 167, s. 7.

¹¹ *K hospodářské politice PLR*. Rudé právo, 18. 7. 1980, r. 60, č. 168, s. 6.

¹² *Z hlediska společenského zájmu*. Rudé právo, 16. 8. 1980, r. 60, č. 193, s. 7.

¹³ *Řešení je v odpovědné práci*. Rudé právo, 20. 8. 1980, r. 60, č. 196, s. 7.

oficiální československá propaganda (po vzoru sovětské, jejíž zprávy samozřejmě bez výhrad přejímala) propojila „antisocialistické síly“ v Polsku s těmi „ze západu“.¹⁴ Neopomněla ovšem podotknout, že existuje propastný rozdíl mezi hrstkou antisocialistických štváčů podporovaných ze západu a většinou polského národa. Dokonce i polský primas kardinál Stefan Wyszyński měl ve svém kázání v Czenstochowě vyzvat stávkující dělníky k ukončení protestů a zahájení práce, jakož i ke klidu a rozvaze.¹⁵

V nejvyšších patrech polských stranických a státních elit začalo docházet k vynuceným změnám (byť těm nejvyšším stranickým strukturám se zatím vyhýbala). Ani to však stávkující neodradilo, stejně jako příslib toho, že zásobování masem a dalšími základními potravinami v maloobchodní síti „*by nemělo být menší*“, než v roce 1979 a ceny masa a masných výrobků měly být zmrazeny do podzimu 1981.¹⁶ Následovalo obviňování stávkujících, že díky jejich nezodpovědnosti nemohou polské továrny vyrábět, že v lodích, které kotví s nákladem v polských přístavech, se kazí obilí, potraviny a zboží určené pro polské pracující. A také se objevily na konci srpna neurčité, nic neříkající informace o tom, že se štěpi dosud jednotné polské odbory – dosud však nebylo vyřčeno jméno nezávislých polských odborů Solidarita¹⁷, psalo se o nich zatím jako o nových odborech¹⁸. Nicméně ten fakt, že se v masovém měřítku dělníci začali sdružovat do nezávislých odborů, svědčil o tom, že nespokojenost byla skutečně celonárodní, že oficiální instituce (odbory) nefungovaly a neměly respekt a nespokojené masy se rozhodly vzít osud do svých rukou¹⁹.

¹⁴ *Potřeba klidu a rozvahy*. Rudé právo, 23. 8. 1980, r. 60, č. 199, s. 7; *Jen socialismus zajišťuje zájmy polského lidu*. Rudé právo, 26. 8. 1980, r. 60, č. 201, s. 7

¹⁵ *Odpovědnost za budoucnost PLR*. Rudé právo, 28. 8. 1980, r. 60, č. 203, s. 7.

¹⁶ *Naléhavá potřeba zajistit stabilitu společnosti*. Rudé právo, 29. 8. 1980, r. 60, č. 204, s. 7.

¹⁷ *Místo Polska je ve společenství socialistických zemí*. Rudé právo, 30. 8. 1980, r. 60, č. 205, s. 7. Samozřejmě Rudé právo neopomnělo napsat, že nezávislé polské odborové hnutí je podporováno ze západu – například americká odborová centrála AFL-CIO mělo poslat na jeho účet 25 000 dolarů. Viz *Účinně řešit problémy*. Rudé právo, 6. 9. 1980, r. 60, č. 211, s. 7. Další statistice dolarů měly následovat v následujících měsících – viz *Z projevu soudruha St. Kanii na zasedání ÚV PSDS*. Rudé právo, 8. 9. 1980, r. 60, č. 212, s. 1, 6; *Vměšování je nepřipustné*. Rudé právo, 20. 9. 1980, r. 60, č. 223, s. 7.

¹⁸ *Zmínit napětí v ekonomice*. Rudé právo, 27. 9. 1980, r. 60, č. 229, s. 7.

¹⁹ Zde je na místě upozornit ještě na několik studií, které vyšly na stránkách časopisu Soudobé dějiny a jež dávají do kontextu události na počátku osmdesátých let s celými poválečnými dějinami Polska, zejména pak s krizemi v roce 1956 a na přelomu šedesátých a sedmdesátých let a stávkovým hnutím v roce 1976. Sledují samozřejmě i vývoj v Polsku po roce 1981, a to až do roku 1989 a je zde i přehled další literatury k tématu. Kerstenová, Krystyna: *Masové*

Polské sjednocené dělnické straně se situace doslova drolila pod rukama. O nějaké její vedoucí úloze již nebylo možné hovořit, musela přistoupit na jednání s představiteli nezávislých odborů domlouvat se na kompromisech, tím dále ztrácela půdu pod nohama. V československých sdělovacích prostředcích byla patrná nechuť a distance od vyjednávání vlády a špiček PSDS s polskou opozicí, o podepsání tzv. Gdaňských dohod se českoslovenští občané samozřejmě nedozvěděli vůbec nic. Českoslovenští komunisté to samozřejmě pokládali za nemístnou slabost a bezzásadovost.²⁰ Polská společnost se dostala do začarovaného kruhu stávek, nespokojenosti, nedostatku. Krize. V československém tisku se – prostě to už jinak nešlo – veřejně psalo o obrovském zadlužení Polska a veškeré informace svědčily o hluboké celospolečenské krizi. Prakticky každý den se objevovaly v tisku, obecně v hromadných sdělovacích prostředcích, informace o situaci u našich severních sousedů se zcela jasným podtextem – dle oficiální propagandy šlo o boj mezi socialistickými státy a západním imperialismem.

Na počátku září 1980 došlo na výměnu na postu prvního tajemníka PSDS – Edwarda Gierka nahradil Stanislaw Kania. Oficiální zdůvodnění – Edward Gierek odstoupil z důvodu vážné nemoci.²¹ Téměř současně s tím bylo poprvé ve sdělovacích prostředcích propojeno konkrétní jméno s nezávislým odborovým hnutím v Polsku – za jeho vůdce byl konečně pojmenován Lech Walensa, k němuž však bylo tučně v novinách připsáno, že „pracoval dva roky ilegálně na vytvoření organizace vlastních svobodných odborů baltského pobřeží. Byly rozděleny úkoly a všechno bylo připraveno k organizaci rozsáhlé stávkové“²². Zvláštní je, že zatímco název nezávislých odborů Solidarita zůstal delší dobu v anonymitě a oficiální propaganda v Československu nechtěla přiznat, že masové hnutí odporu není živelné, první pojmenovaná opoziční skupina byla KOR (Výbor pro politickou a sociální sebeobranu) Jaceka Kuroně.²³ Dokonce se objevily informace, že Jacek

protesty v Polské lidové republice. Plynulý proces, nebo jednotlivé události? Soudobé dějiny, IV, 1997, č. 2, s. 215 - 231; Paczkowski, Andrzej: *Polsko 19863 - 1989: od kooptace k vyjednávání. Několik úvah o vstupu do procesu systémové změny.* Soudobé dějiny, IV, 1997, č. 2, s. 233 - 264; Friszke, Andrej: *Opozice a odpor v poválečných dějinách Polska.* Soudobé dějiny, IV, 1997, č. 2, s. 265 - 291; Jarosz, Dariusz: *Polští rolníci a kolektivizace.* Soudobé dějiny, IV, 1997, č. 2, s. 292 - 305.

²⁰ Viz např. *Tvůrci rozvratu.* Rudé právo, 21. 11. 1981, r. 61, č. 276, s. 6. Samozřejmě i mnoho dalších článků.

²¹ *Soudruh Stanislaw Kania prvním tajemníkem ÚV PSDS.* Rudé právo, 8. 9. 1980, r. 60, č. 212, s. 1 a 6.

²² *Setkání s aktivem Gdaňska.* Rudé právo, 9. 9. 1980, r. 60, č. 213, s. 7.

²³ *Trpělivě, ale rozhodně.* Rudé právo, 10. 9. 1980, r. 60, č. 214, s. 7; *Falešní „přátelé“.* Rudé právo, 11. 9. 1980, r. 60, č. 215, s. 7

Kuroň se pokoušel „usměrnit činnost stávkujících dělníků v Gdaňsku ve svůj prospěch a do čela hnutí postavil dělníka Walensu, který byl podle Kuroňových slov jen symbolickou osobou, zatímco mozkiem byl výše zmíněný výbor [KOR – pozn. J. P.]“.²⁴ Nicméně Solidarita se stala v Polsku nepřehlédnutelnou silou, sdružovalo se v ní 10 000 000 členů a představitelé režimu již tušili, že ji nemohou zničit.²⁵

Českoslovenští komunisté se samozřejmě situací v Polsku zabývali také. Ti nejvyšší představitelé při jednáních vedoucích představitelů zemí Varšavské smlouvy, kde se uvažovalo o způsobech řešení polské krize, včetně vojenské intervence. V pohotovosti byly i tajné služby a státní bezpečnost – bylo zapotřebí sledovat církev, opoziční hnutí (Chartu 77), či polské občany žijící a pracující v Československu.²⁶ Informováni byli samozřejmě i komunisté na krajských a dalších nižších úrovních, avšak předávané zprávy byly postupně filtrovány. My se tak můžeme například dozvědět, co se o polských událostech, konkrétně o vyhlášení válečného stavu 13. 12. 1981, hovořilo na jednáních nejvyšších orgánů Jihočeského krajského výboru Komunistické strany Československa v Českých Budějovicích. První informace o tom, co se v Polsku stalo, ale hlavně „výklad událostí“, jak chápat a dále interpretovat nejnovější události, zprostředkoval krajským komunistickým elitám Miloš Jakeš²⁷, tehdy tajemník ÚV KSČ a sám původem Jihočechem, na zasedání dne 6. ledna 1982²⁸. Svým osobitým stylem (rozuměj neotesanou mluvou nezatěžující se příliš pravidly spisovného jazyka českého a řečnickým uměním) přivítal vyhlášení válečného stavu v Polsku²⁹. Z jeho slov byla

²⁴ *Náповědi a odpovědi*. Rudé právo, 13. 9. 1980, r. 60, č. 217, s. 7.

²⁵ Viz velice zdařilá a přehledná studie Mlejnek, Josef: *Solidarita jako sociální a politické hnutí – pokus o kvadraturu kruhu?* Securitas imperii, 21, 02/2012, s. 14 – 35.

²⁶ O tom dosti podrobně např. Blažek, Petr: *Československo a polská krize 1980 – 1981*. Securitas imperii, 20, 01/2012, s. 58 – 75. Zde i další literatura. Nicméně se domnívám, že Petr Blažek příliš „podlehl“ kouzlu polské Solidarity a zejména pramenům z proveniencie StB a ÚV KSČ a že dopad událostí odehrávajících se v Polsku zase neměl na československou společnost takový vliv, jak se snaží zprostředkovat. Jinak samozřejmě zněla mluva bezpečnostního aparátu, který se vyvoláváním a objevováním hrozeb a nepřátel živil, jinak na polské události reagovala tehdejší většinová společnost. Samozřejmě to souviselo i s pověstí Poláků jako takových, jakých u Čechů a Slováků požívali (viz pozn. 6).

²⁷ Miloš Jakeš (nar. 1922 v obci České Chalupy na okrese Český Krumlov), v letech 1987 – 1989 generální tajemník ÚV KSČ.

²⁸ Státní oblastní archiv Třeboň (dále jen SOA Tb), Archiv bývalého JKV KSČ v Českých Budějovicích (dále jen A JKV KSČ ČB), plenární zasedání JKV KSČ 6. 1. 1982, I – ½, sv. 42, fasc. 56.

²⁹ „Všichni s uspokojením jsme přijali řešení v Polsku protože už se těžko mohlo odhadnout, kde bude konec. Jsme rádi, že tlo byl, o jejich rukama a přejeme si, aby

patrná úleva z toho, že nemuselo dojít k zahraniční intervenci. Přeci jenom – okupace Československa se odehrála teprve před 13 lety a navíc Sovětský svaz válčil v Afghánistánu. Okupace Polska by byla už příliš silná káva. Samozřejmě se Miloš Jakeš nezapomněl otřít o Spojené státy americké a jejich imperialistickou politiku.³⁰

Na počátku třetí lednové dekády se Polskem – i když ne jako hlavním bodem programu – zabýval i sekretariát JKV KSC³¹. Nejužší komunistická elita v kraji s uspokojením konstatovala, že vnitropolitické vojenské řešení polské krize přijali českoslovenští občané jednoznačně kladně. Dokladem toho měla být údajně celá řada souhlasných rezolucí pracovních kolektivů zasílaných dílem orgánům KSC, dílem na velvyslanectví Polské lidové republiky. Soudruzi už ale nezmínili, jak to s oněmi rezolucemi ve skutečnosti bylo – o jejich živelném vzniku nemohlo být ani řeči. Z hlediska dnešního pohledu byla daleko sympatičtější pomoc, kterou Československo do Polska zasílalo. Dílem šlo o finanční prostředky, především ale o zásilky potravin, průmyslového a textilního zboží.³² Jak však bylo poznamenáno, nesetkávala se tato pomoc s jednoznačným nadšením.³³ Nechuť pomáhat severním sousedům byla navíc posilována pověstmi, že brzy dojde v Československu ke zvýšení cen některých potravin, cigaret, liho-
vin a stavebního materiálu.³⁴

to tak dořešili, dali do pořádku. Je to oddech pro nás, ale z druhého hlediska závazek vůči Polsku, pomoc to tam dát do pořádku.“ SOA Tb, A JKV KSC ČB, plenární zasedání JKV KSC 6. 1. 1982, I – ½, sv. 42, fasc. 56.

³⁰ SOA Tb, A JKV KSC ČB, plenární zasedání JKV KSC 6. 1. 1982, I – ½, sv. 42, fasc. 56.

³¹ SOA Tb, A JKV KSC ČB, sekretariát JKV KSC 21. 1. 1982, I – 1/5, sv. 95, fasc. 385.

³² Dle informací poslali Jihočeši do vojvodství Bialsko-Bialá k 6. lednu 1982 (míněno od 13. prosince 1981) čtyři zásilky zboží, a to za 970 000,- Kčs (23. 12. 1981), za 2 342 000,- Kčs (29. 12. a 30. 12.) a konečně za 900 000,- Kčs (6. 1. 1982). Struktura dodaného zboží: drůbež a vejce (1 727 456,- Kčs), pekárenské výrobky (60 000,- Kčs), průmyslové zboží (265 560,- Kčs) a textilní výrobky (2 250,- Kčs). *Souhrnná informace o politickoekonomické situaci a názorové hladině pracujících v Jihočeském kraji k 5. lednu 1982*. SOA Tb, A JKV KSC ČB, sekretariát JKV KSC 21. 1. 1982, I – 1/5, sv. 95, fasc. 385.

³³ SOA Tb, A JKV KSC ČB, sekretariát JKV KSC 21. 1. 1982, I – 1/5, sv. 95, fasc. 385. Blíže též Blažek, Petr: *Československo a polská krize 1980 – 1981*. *Securitas imperii*, 20, 01/2012, s. 58 – 75.

³⁴ V *Souhrnné informaci* nebyly tyto informace nijak komentovány. Navíc, jak bylo tehdy zvykem, ke zvyšování cen docházelo pouze na západ od našich hranic. Týkalo-li se to Československa, používal se eufemismus „úprava cen“. SOA Tb, A JKV KSC ČB, sekretariát JKV KSC 21. 1. 1982, I – 1/5, sv. 95, fasc. 385.

O měsíc později, 11. února 1982, projednávali členové téhož orgánu stejnou zprávu – avšak zpracovanou k 3. únoru³⁵. O událostech v Polsku nebyla již žádná zmínka, pro občany Československa to již nebylo na pořadu dne. Daleko více je znepokojovala „úprava cen“. V její předtuše začali lidé skupovat mouku, cukr, sůl, koření a další potraviny – v řadě míst došlo k jejich vykoupení³⁶. A když se stala předtucha realitou, nespokojenost samozřejmě vzrostla a nezaplašil jí ani projev předsedy vlády Lubomíra Štrougala. Lidé se cítili zrazeni a ani nechápali důvody, proč ke zdražení došlo.³⁷ Jak vidno, jeden problém – mezinárodní – byl zažehnán tím, že byl nahrazen problémem domácím, který bolet zdejší komunisty více.

Polská společnost se z latentní krize již nedostala, ta trvala dlouhých sedm let³⁸. Polská sjednocená dělnická strana prožívala na počátku osmdesátých let podobné průvodní jevy – byť ve větším měřítku –, které provázely krizi KSČ na konci let osmdesátých: nezáměr dělníků a mladých lidí o vstup do strany, ztráta důvěry, neschopnost řídit a realizovat společenské a hospodářské reformy apod. Rozhodně se o ní také nedalo říci, že by byla homogenní jednotnou silou. Českoslovenští občané také ve druhé polovině osmdesátých let poznali, co to jsou fronty na nedostatkové zboží – byť opět ne v tak drastické míře, jak tomu bylo několik let před tím u našich severních sousedů. Bylo však zřejmé, že systém reálného socialismu se vyčerpává.³⁹

³⁵ *Souhrnná informace o politickoekonomické situaci a názorové hladině v Jihočeském kraji k 3. 2. 1982.* SOA Tb, A JKV KSČ ČB, sekretariát JKV KSČ 11. 2. 1982, I – 1/5, sv. 95, fasc. 385.

³⁶ V *Souhrnné informaci* se dále konstatovalo, že „Očekávaných úprav cen zneužívali někteří nositelé nepřátelských názorů, kteří šířili fámy o připravovaném zvyšování cen pohonných hmot., stavebního materiálu, zrušení přídavků na děti a podpor ženám na mateřské dovolené. Šlo o individuální případy, které se podařilo objasnit.“ SOA Tb, A JKV KSČ ČB, sekretariát JKV KSČ 11. 2. 1982, I – 1/5, sv. 95, fasc. 385.

³⁷ SOA Tb, A JKV KSČ ČB, sekretariát JKV KSČ 11. 2. 1982, I – 1/5, sv. 95, fasc. 385.

³⁸ Blíže např. Dudek, Antoni: *Krize komunistického systému v Polsku v 80. letech.* Paměť a dějiny, 2010, 03, s. 42 – 54.

³⁹ Blíže např. Valeš, Lukáš – Petráš, Jiří (eds.): *Sametová revoluce v českých obcích, městech a regionech aneb 25 let poté.* VŠERS České Budějovice a Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, České Budějovice 2014; Týž: *Rok 1989 v jižních Čechách.* Jihočeský sborník historický – Supplementum 6. Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 2015; Týž: *Komunální a parlamentní volby v Československu a jižních Čechách v roce 1990.* České Budějovice 2015. Dále například Petráš, Jiří: *Jižní Čechy v první polovině roku 1989.* In: Ivan Malý a kol.: *Česká společnost a kultura osmdesátých let dvacátého století.* Národní muzeum, Praha, 2015; Týž: *Jihočeská společnost a KSČ v roce 1988 v materiálech JKV KSČ.* In: *Auspicia.* Recenzovaný časopis pro oblast společenských a hu manitních věd. VŠERS České Budějovice 2014, s. 88 – 99; Kol.: *Tak blízci, a přece tak vzdáleni.*

Ukázalo se, že československý režim byl ve fázi „růstu potíží“, kdy jeho představitelé nebyli schopni reagovat na nově se tvořící geopolitickou situaci a po ztrátě přímé podpory ze strany Sovětského svazu (nová doktrína Michaila Sergejeviče Gorbačova) bylo pouze otázkou času, kdy jejich moc skončí. Navíc bylo patrné, že Komunistická strana Československa již nebyla takovým monolitem, jako na počátku sedmdesátých let, v éře vrcholící normalizace. Sama byla rozkolísána generačními i jinými spory, její vedoucí představitelé ztratili pud sebezáchovy. K tomu se přidružily i problémy na poli hospodářském – československé ekonomice docházel dech, mnoho komodit bylo najednou nedostatkových, hlásaná přestavba hospodářského mechanismu zadržávala⁴⁰ a volby ředitelů nově se konstituovaných státních podniků (z národních) mnohdy nedopadaly dobře pro kandidáty navržené samotnou KSČ (byť i druhý kandidát – navržený zpravidla odbory – musel mít souhlas samotné KSČ). Část společnosti – řekněme občanští aktivisté, členové různých opozičních skupin a hnutí – začala ve větším (nikoliv však masivním – to snad jedině v Praze) měřítku dávat veřejně najevo svou nespokojenost. A to dokonce i v jižních Čechách, které však bylo možné označit i v roce 1988 za oázu klidu uprostřed měnící se republiky.

Nezájem o členství v KSČ byl patrný především u mladé generace. Mladí lidé vyčkávali, jak dopadne přestavba, mladí dělníci uváděli za příčinu odmítavého postoje nepřitažlivost pracovního zařazení (rozuměj mizivá kariéra), zastaralý strojový park podniků, nedostatky v odměňování atd. Častá byla výmluva, že člověk dosud není připraven na plnění úkolů v KSČ a nezájem o politickou angažovanost vůbec. Mezi důvody odmítnutí členství byla uváděna i nechuť k dalšímu politickému vzdělávání a komunisté si stěžovali i na to, že mladým lidem rozmlouvali členství v KSČ i jejich starší spolupracovníci.

Členství v KSČ přestávalo být u některých sociálních skupin (hlavně to platilo o dělnících!) atraktivní a nezájem o to být straníkem převažoval nad viděním KSČ jako výtahu ke snadné kariéře (toto vnímání KSČ jako kariéřního výtahu si zachovali ještě v této době příslušníci inteligence). Ostatně takový dělník mohl ztuhla počítat s nějakou reálnou větší kariérou, ten neměl prakticky ani co ztratit, ani získat. To u představitelů inteligence

Lidé v jižních Čechách a ve Waldviertelu 1945 – 1989. Jindřichův Hradec 2012. Švihlíková, Ilona: *Jak jsme se stali kolonií.* Praha 2015; Pullmann, Michal: *Konec Experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu.* Praha 2011; Otáhal, Milan – Vaněk, Miroslav: *Sto studentských revolucí.* Praha 1999.

⁴⁰ K tomu blíže brilantní rozbor situace Švihlíková, Ilona: *Jak jsme se stali kolonií.* Praha 2015.

(střed- či vysokoškolsky vzdělaných odborníků) tomu bylo i v tomto období diametrálně jinak.

Zajímavá byla též statistika tzv. proorganizovanosti, tedy procentuálního zastoupení komunistů mezi dělníky ve významných jihočeských podnicích. Můžeme sumárně konstatovat, že se pohybovala mezi 10 – 15 %, pouze u významných strategických podniků mohla dosahovat až 24 % - to byl jeden ze způsobů realizace vedoucí role KSČ ve společnosti, zakotvený v onom čtvrtém článku Ústavy ČSSR. Pouze na okraj zde podotýkáme možná již pozapomenutou skutečnost, že Komunistická strana Československa měla své stranické organizace v podnicích, školách, úřadech, zkrátka na všech pracovištích a prostřednictvím stranických výborů úkolovala a řídila vedení těchto podniků a organizací.

Zajímavý je také celkový pohled na přijímání kandidátů za prvních šest měsíců roku 1988 v jihočeské krajské organizaci KSČ. Původním plánovaným záměrem bylo přijmout v Jihočeském kraji za leden až červen 1988 celkem 1 884 kandidátů⁴¹, realita však byla tristní. Na to, stát se kandidátem, kývlo v kraji pouze 734 osob, což činilo pouze 39 % z celkového plánovaného počtu.⁴² Z tohoto počtu bylo v kraji dělníků celkem 412 (z celkového plánovaného počtu 1 249), tedy pouhých 33 %⁴³, členů a zaměstnanců JZD 61 (ze 113), tedy 54 %⁴⁴, představitelů inteligence 221 (ze 413), tedy 53, 5 %⁴⁵, ostatní sociální skupiny pak činily celkem

⁴¹ V okrese České Budějovice to mělo být 450 kandidátů, Český Krumlov 163 kandidátů, Jindřichův Hradec 248, Pelhřimov 220, Písek 198, Prachatice 153, Strakonice 171, Tábor 276. Krajská správa Sboru národní bezpečnosti měla přijmout 5 kandidátů. SOA Třeboň, fond JKV KSČ, fasc. 283, inv. č. 18, sign. I-1/4, sv. 204, 6. schůze předsednictva JKV KSČ 15. 9. 1988.

⁴² V okrese České Budějovice bylo přijato za prvních šest měsíců roku 1988 celkem 147 kandidátů (32, 7 % z celkového počtu), Český Krumlov 89 (54, 6 %), Jindřichův Hradec 90 (36, 3 %), Pelhřimov 72 (32, 7 %), Písek 117 (59, 1 %), Prachatice 54 (35, 3 %), Strakonice 72 (42, 1 %), Tábor 88 (31, 9 %) a Krajská správa SNB 5 (100 %). Tamtéž.

⁴³ Okres České Budějovice plánovaný stav 255 dělníků, skutečnost 60 (23, 5 %), Český Krumlov ze 112 celkem 60 (53, 6 %), Jindřichův Hradec ze 170 pouze 54 (31, 8 %), Pelhřimov ze 157 pouze 43 (27, 4 %), Písek ze 140 přijato 68 (48, 6 %), Prachatice ze 104 přijato 26 (25 %), Strakonice ze 120 přijato 45 (37, 5 %), Táboře z 191 přijato 56 (29, 3 %). Tamtéž.

⁴⁴ Okres České Budějovice plánovaný stav 23, skutečnost 7 (30, 4 %), Český Krumlov ze 6 celkem 2 (33, 3 %), Jindřichův Hradec ze 14 přijato 5 (35, 7 %), Pelhřimov ze 15 přijato 12 (80 %), Písek z 10 přijato 9 (90 %), Prachatice z 8 přijato 7 (87, 5 %), Strakonice z 18 přijato 9 (50 %), Táboře z 19 přijato 10 (52, 6 %). Tamtéž.

⁴⁵ Okres České Budějovice plánovaný stav 150, skutečnost 72 (48 %), Český Krumlov ze 33 celkem 20 (60, 6 %), Jindřichův Hradec ze 45 přijato 30 (66, 7 %), Pelhřimov ze 34 přijato 14 (41, 2 %), Písek z 37 přijato 34 (91, 9 %), Prachatice z 33 přijato 16 (48, 5 %), Strakonice z 28 přijato 15 (53, 6 %), Táboře z 53 přijato 19 (35, 8 %). Tamtéž.

40 osob (ze 109), tedy 36, 7 %⁴⁶. Z těchto přijatých kandidátů tvořily ženy celkem 38 % - celkem jich bylo v Jihočeském kraji přijato za kandidáty 279⁴⁷.

V polovině roku 1988 projednávalo předsednictvo JKV KSČ v Českých Budějovicích na svém zasedání *Informaci z porady tajemníků KV KSČ a místopředsedů KNV na ÚV KSČ dne 19. 5. 1988*⁴⁸. V *Informaci*, která byla označena za důvěrnou, se psalo o vzrůstajících se aktivitách církve – zejména té podzemní, nepodchytené v oficiálních strukturách. Problémy začal režimu dělat kardinál František Tomášek svým na režimu nezávislým vystupováním a uvažováním. To přidělovalo starosti i v tak světské zemi, jakou bylo Československo⁴⁹. Církev navíc měla ve druhé polovině osmdesátých let navíc jednu atraktivitu – řada lidí se k ní upínala z čistého protestu proti systému.

V posledních dvou měsících roku 1988 projednával nejvyšší krajský stranický orgán situaci v Jihočeském kraji, názorovou hladinu místního obyvatelstva a komunistů. Na zasedání 17. listopadu 1988 projednávalo předsednictvo *Měsíční informací o vývoji politické situace a postupu stranických orgánů, základních organizací Jihočeského kraje při zabezpečování závěrů XVII. sjezdu strany a usnesení ÚV KSČ k 7. 11. 1988*.⁵⁰ Komunisté se, soudě podle obecné proklamace obsažené v úvodu materiálu, poněkud zabývali momentálními úkoly přestavby, stálá a přetrvávající byla kritika úrovně zásobování vnitřního trhu. Neustále se šířily pověsti o zdražování a středem pozornosti na členských schůzích byl i vývoj v Polsku, Jugoslávii a Maďarsku. Tyto obecné řeči byly doplněny o naprosto věcné připomínky a kritické šlehy, které upozorňovaly na konkrétní skutečnosti trápicí občany straníky i nestraníky. Vedle toho se zde objevily i z dnešního pohledu absurdní připomínky, které svědčily o „ostrážitosti“ některých členů KSČ. Uvedme některé z podnětů základních organizací:

„- Dne 27. 10. 1988 se projevil nedostatek chleba, mléka a masa v obchodní síti v Pelhřimově. Ještě po 20.00 hodině čekali

⁴⁶ Okres České Budějovice plánovaný stav 22, skutečnost 8 (36, 4 %), Český Krumlov ze 12 celkem 7 (58, 3 %), Jindřichův Hradec z 19 přijat 1 (5, 3 %), Pelhřimov ze 14 přijato 3 (21, 4 %), Písek z 11 přijato 6 (54, 5 %), Prachatice z 8 přijato 5 (62, 5 %), Strakonice z 5 přijato 3 (60 %), Táboře z 13 přijato 3 (23, 1 %), KS SNB z 5 přijato 4. Tamtéž.

⁴⁷ Okres České Budějovice 49 žen přijatých za kandidáty (z celkového počtu 33, 3 %), Český Krumlov 44 (49, 4 %), Jindřichův Hradec 32 (35, 6 %), Pelhřimov 30 (41, 7 %), Písek 48 (41 %), Prachatice 25 (26, 3 %), Strakonice 21 (29, 2 %), Tábor 29 (33 %), KS SNB 1 (20 %). Tamtéž.

⁴⁸ SOA Tb, A JKV KSČ ČB, předsednictvo JKV KSČ 2. 6. 1988, I – 1/4, fasc. 281.

⁴⁹ SOA Tb, A JKV KSČ ČB, předsednictvo JKV KSČ 2. 6. 1988, I – 1/4, fasc. 281.

⁵⁰ SOA Treboň, fond JKV KSČ, fasc. 284, inv. č. 18, sign. I-1/4, sv. 205.

občané před obchody na jeho dovoz. Situací se zabývalo POV KSČ. Bylo uloženo zjistit míru osobního zavinění a řešení předložit předsednictvu OV KSČ. Výsledek bude zveřejněn v okresních novinách *Nástup*.

- OV KSČ Prachatice upozorňuje, že podle poznatků soudružky Kloudové, členky České mírové rady, se v letních měsících na akci tohoto orgánu zúčastnil jako tlumočnick Jan Urban (bývalý učitel Gymnázia Prachatice), který je v okrese znám jako jeden z iniciátorů „Charty 77“ a v současné době působí v Praze.

- ČZM Strakonice – zakládáním smíšených podniků se zahraniční nadpoloviční kapitálovou účastí bude podstatně omezena možnost Čs. státu na řízení, uplatňování vedoucí úlohy strany, práva stranické kontroly. Zisk nebude použit ve prospěch našich pracujících. Přijaté opatření je tedy hodnoceno jako útok proti základním principům socialismu. Je vznesen požadavek rozvinout celonárodní diskusi na toto téma.

- ČZM Strakonice – kritická reagence na reportáž vysílanou v Čs. rozhlasu 12. 9. 1988 po 16 hodině, kdy se reportérka snažila vyvolat atmosféru v tom smyslu, že zákon o svobodě u nás zastaral, pokládala dotazy, zda se lidé necítí některými pasážemi omezování (připomíná to rok 1968).⁵¹

Populární stálicí byl neustále Michail Sergejevič Gorbačov. Na přelomu let 1988/1989 byla v Československu – jižní Čechy nevyjímaje – velmi sledována jeho vystoupení na půdě OSN, zejména pak jeho prohlášení o jednostranném snížení stavu sovětských ozbrojených sil. V souvislosti s těmito mírovými iniciativami se mezi lidmi objevily i dotazy, jestli sovětská vojska opustí též prostor boletického vojenského prostoru na Českokrumlovsku a zdali se u nás nezkrátí základní vojenská služba.⁵²

Mimořádnou vlnu solidarity v této jinak rozbouřené době vyvolalo ničivé zemětřesení v Arménii dne 7. prosince 1988, které si vyžádalo na 50 000 mrtvých a více jak půl milionu obyvatel se ocitlo bez přístřeší. Lidé spontánně darovali krev (např. zaměstnanci Papíren Rudého práva ve Větrní), organizace či podniky nabízely svá rekreační zařízení pro pobyt dětí z postižených oblastí (s. p. Iгла), pořádaly se finanční sbírky (odbočka Svazu československo-sovětského přátelství při JZD Velká Chyška ne Pelhřimovsku sebrala na pomoc Arménii 30 000,- Kčs).⁵³

Ve stínu pozornosti (samozřejmě, že díky mlčenlivosti oficiálních sdělovacích prostředků) byla ta část návštěvy francouz-

⁵¹ Tamtéž.

⁵² SOA Tb, A JKV KSČ ČB, předsednictvo JKV KSČ 12. 1. 1989, I – 1/4, fasc. 285.

⁵³ Tamtéž.

ského presidenta Francoise Miteranda, kdy se 9. prosince 1988 setkal na půdě francouzského velvyslanectví s našimi předními disidenty.⁵⁴ Ve zprávě se našlo i místo pro zhodnocení vánočních svátků a samotného konce roku 1988 – komunisté konstatovali, že zásobování trhu bylo na dobré úrovni, pracující byli spokojeni, snad až s výjimkou nabídky tavených sýrů, jichž bylo nedostatek, a některých druhů spotřebního zboží – především elektroniky⁵⁵.

Daleko zajímavější – alespoň pro nás – bylo hodnocení názorové hladiny obyvatelstva v jednotlivých okresech kraje⁵⁶. Jihočeši údajně přijali pozitivně závěry nejvyšších komunistických špiček (12. zasedání ÚV KSČ) – avšak toto můžeme pokládat za povinnou úlitbu, kterou následující výčet nespokojeností spíše vyvrací. Největší problém měli obyvatelé – alespoň soudě dle toho, že toto bylo zmíněno na prvním místě – s nedostatečně zásobenými pulty obchodů. K tomu přibyl specificky jihočeský problém: v souvislosti s jednostranným zjednodušením hraničního styku s Rakouskem se objevily obavy ze skupování českého zboží a tím i ze zhoršení zásobovací situace⁵⁷. Příhraničí též nelibě neslo upřednostňování městských center v zásobování, především citlivě to bylo vnímáno o Vánocích⁵⁸.

Údajně starší spoluobčané, členové místních poboček Svazu československo-sovětského přátelství, se začali vymezovat proti svěžímu větru, který začal přicházet z Kremlu – požadovali zastavit prodej sovětského časopisu Sputnik – po vzoru soudruhů z Německé demokratické republiky. Těžko rozdýchávali něco, co až nápadně připomínalo myšlenky rozježděné okupačními tanky Varšavské smlouvy⁵⁹.

Zprávu stejného názvu⁶⁰ pak projednávalo plénum JKV KSČ i na svém dalším zasedání v březnu téhož roku⁶¹. V úvodu se opět

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Jihočeský kraj byl tvořen těmito okresy: České Budějovice, Český Krumlov, Jindřichův Hradec, Pelhřimov, Písek, Prachatice, Strakonice, Tábor.

⁵⁷ Sám autor tohoto příspěvku má v živé paměti nájezdy rakouských sousedů na české obchody a plné koše – zejména potravin (mléčné výrobky, drůbež, dorty apod.) – mizející za hraniční čáru – a to i přesto, že rakouská propaganda v rámci konkurenčního boje varovala před špatnou kvalitou našich potravin a výrobků obecně.

⁵⁸ Zasedání předsednictva JKV KSČ dne 12. ledna 1989, SOA Tb, JKV KSČ, fasc. 285, inv. č. 18, sign. I – ¼, sv. 206.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Informace o vývoji politické situace a postupu stranických orgánů, základních organizací jihočeského kraje při zabezpečování závěrů XVII. sjezdu a usnesení ÚV KSČ. Zasedání předsednictva JKV KSČ dne 9. března 1989, SOA Tb, JKV KSČ, fasc. 285, inv. č. 18, sign. I – ¼, sv. 206.

⁶¹ To je zjevný posun oproti předchozím letům, kdy se názorová hladina obyvatelstva projednávala na tomto fóru zřídka.

nejvyšší krajské komunističtí představitelé ubezpečovali v tom, že ačkoliv tempo přestavby není tak rychlé, jak by chtěli lidé a (snad) i oni sami, přece jenom mají nové myšlenky podporu občanů, pracovních kolektivů a samotných komunistů. Mělo o tom svědčit několik set proklamací a podpůrných stanovisek, které dostávaly jednotlivé okresní výbory i samotný krajský výbor KSČ – jistě spontánně – od místních a závodních organizací strany, pracovních kolektivů a dalších subjektů (dokonce i svazáci vyhlašovali závazky na počest výročí únorových událostí roku 1948). V těch samých stanoviscích se pak jejich signatáři vymezovali proti aktivitám opozičních antisocialistických struktur v čele s Chartou 77. Pro tyto případy bylo exhumováno Gottwaldovo heslo „Republiku si rozvracet nedáme“⁶².

Z „globálnějších“ zahraničních událostí byl v popředí krach sovětského válčení v Afghánistánu a následné stažení okupačních vojsk. Se zvědavostí lidé sledovali vnitropolitický vývoj v Polsku, Maďarsku a Jugoslávii (do komunistické mluvy přeloženo jako rozklad Rady vzájemné hospodářské pomoci): „Dále je dosti nejasný pohled na vývoj v Polsku. S rozpaky je přijímána politická situace v Maďarsku a Jugoslávii, kde dochází k aktivizaci sil nepřátelských socialismu. Stejně tak jsou obavy o další vývoj a spolupráci v ekonomické oblasti, mezi zeměmi RVHP (celní opatření, pokles výměny zboží, nevyjasněné cenové vztahy apod.). Pomalu se uplatňují trendy a integrace v dělbě práce, která by spolehlivě fungovala.“⁶³.

Hodně kritiky „schytal“ vnitřní trh špatně zásobovaný stále se rozšiřujícím výčtem zboží (oděvy, obuv, prádlo, koberce, nábytek, elektronika, osobní automobily, některé druhy potravin apod.).⁶⁴

Komunisté na Českobudějovicku – alespoň o tom údajně svědčily ohlasy ze stranických organizací⁶⁵ – kladně přijali nactiurhačný pamflet *Kdo je Václav Havel* zveřejněný v Rudém právu. Našli se však i zvědavci, kteří se chtěli dozvědět, co na členských schůzích vlastně kritizují, proti čemu bojují a schvalují

⁶² Zasedání představenstva JKV KSČ dne 9. března 1989, SOA Tb, JKV KSČ, fasc. 285, inv. č. 18, sign. I – ¼, sv. 206. Nutno podotknout, že toto heslo bylo samotnými občany „drobně“ komoleno výměnou jednoho písmenka v infinitivu slovesa (pozvracet).

⁶³ Zasedání představenstva JKV KSČ dne 9. března 1989, SOA Tb, JKV KSČ, fasc. 285, inv. č. 18, sign. I – ¼, sv. 206.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Samozřejmě nelze pochybovat o vykonstruovanosti těchto dopředu objednaných stanovisek jednotlivých stranických organizací. Tato plánovaná kampaň, která měla vyznít jako „hlas lidu“ proti opozičním strukturám, přinesla k 8. březnu z celého kraje stanoviska od celkem 958 kolektivů. Význam těchto stanovisek byl ale samozřejmě nepřímo úměrný jejich počtu.

stanoviska. Začaly se množit požadavky, aby byli straníci seznamováni s obsahem dopisu umělců předsedovi federální vlády (a kdo vlastně tento dopis podepsal), s programem Charty 77 a konečně i s představiteli opozičních struktur a jejich názory. Co naopak komunistům (alespoň v řeči jejich krajských elitních představitelů) na sdělovacích prostředcích (a to i na Rudém právu) vadilo, bylo „přetiskování polemik ze sovětského tisku, zejména ke kritice Stalina a dalších představitelů, kteří stáli v čele státu. Kritika je vznášena na časopis SSM Mladý svět, kde jsou uveřejňovány příspěvky, aniž by byla jejich pravda ověřena v místech např. příspěvek ing. Vratislava Francla z Prachatic v č. 5/1989, kde vyzvedává osobnost T. G. Masaryka a jeho zařazení v rámci občanské nauky.“⁶⁶

Svátkem, který se měl a mohl stát měřítkem sil mezi oficiální mocí a opozicí, byl První máj roku 1989. A tady se zdálo, že jihočeští komunisté svůj kraj ovládali. Předsednictvo JKV KSČ si na svém prvním květnovém zasedání⁶⁷ líbovalo, že prvomájové oslavy se vesměs vydařily. Konstatovalo, že v kraji při organizování doprovodných akcí (např. prvomájové zábavy) „nebylo zaznamenáno žádné politicky motivované narušení veřejného pořádku.“⁶⁸ Dokonce i samotný svátek byl orámován mnoha kolektivními závazky, lampionové i prvomájové průvody proběhly v pohodové atmosféře. Dle předsednictva se vyplatila dlouhodobá příprava, která probíhala na všech úrovních – počínaje uličními organizacemi KSČ – po celý duben.

V květnu 1989 projednával sekretariát JKV KSČ jako vnitrostranický materiál „Informaci o vystoupení A. Dubčeka v pořadu Panorama maďarské televize.“⁶⁹ Dvoudílný, celkem tříhodinový rozhovor byl odvysílán ve dnech 17. a 26. dubna. Jeho dosah a význam byl víceméně zprostředkovaný a propagandistický – maďarská televize byla v české části Československa vlastně nedosažitelná a ti, kteří ji nějakým záhadným způsobem mohli sledovat, měli s největší pravděpodobností problémy s maďarským jazykem a bývalý nejvyšší představitel československé komunistické strany neřikal zase nic nečekaného. Těžiště rozhovoru spočívalo vedle samotného životopisu Alexandra Dubčeka a jeho role v událostech na sklonku šedesátých let v popisu a zejména

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Zasedání předsednictva JKV KSČ dne 3. května 1989, SOA Tb, JKV KSČ, fasc. 285, inv. č. 18, sign. I – ¼, sv. 206.

⁶⁸ Hodnocení oslav 1. máje v Jihočeském kraji. Tamtéž.

⁶⁹ *Informace o vystoupení A. Dubčeka v pořadu Panorama maďarské televize.* 27. schůze sekretariátu krajského výboru Komunistické strany Československa dne 23. 5. 1989. SOA Tb, JKV KSČ, fasc. 418, inv. č. 19, sign. I – 1/5, sv. 128.

odkazu myšlenek Československého jara 1968. Nicméně československá strana – která dobře pochopila mezinárodní, evropský rozměr tohoto rozhovoru⁷⁰ – reagovala již po odvysílání první části hystericky. Jak říká samotný materiál, projednávané členy sekretariátu JKV KSČ, československá strana si ihned po 17. dubnu stěžovala u odpovědných maďarských orgánů prostřednictvím stranických i státních reprezentantů. Dokonce i v denním tisku a vysílání Československé televize bylo zajištěno, aby pořad odsuzovali maďarští občané.⁷¹

Maďarská strana, včetně představitelů Maďarské sjednocené dělnické strany, sice reagovala s formálním pochopením, avšak to bylo vše: „... bylo poukázáno na to, že maďarská televize natočením ani takového druhu pořadu neporušila vnitrostranicky platné předpisy a vnitřní zásady maďarské informační politiky, a proto nelze proti dalšímu vysílání pořadu administrativně zasahovat.“⁷² Toto Dubčekovo vystoupení bylo dáno do souvislosti s postojem dalších maďarských sdělovacích prostředků, hlavně novin, které s výjimkou oficiálního stranického a státního orgánu Népszabadszag „pokračovaly v ostré kampani útočící, a to značně nevybíravě, proti zveřejňovaným československým stanoviskům [k událostem roku 1968]“⁷³. Na povrch dění tak „probublával“ další střípek mozaiky – faktický konec soudržnosti států Varšavské smlouvy, evropského bloku států praktikujících reálný socialismus. Českoslovenští konzervativní komunisté a též představitelé státu (i nekomunističtí) se tak již nemohli spolehnout na „bratrskou“ zahraniční pomoc a spolupráci. Jejich moc přišla o pilíře, o něž se dosud opírala.

Na červnovém předsednictvu JKV KSČ⁷⁴ se projednával bod „Informace o vývoji politické situace a postupu stranických orgánů, základních organizací Jihočeského kraje, při zabezpečování závěrů XVII. sjezdu a usnesení ÚV KSČ – k 12. 6. 1989.“ S jistým znepokojením byla popisována činnost Českého svazu ochránců přírody, zejména pak jeho českobudějovické okresní organizace. Krajské komunistické elity sledovaly s podezřením společenskou angažovanost ochránců přírody, která překračovala rámeček jejich okresní působnosti a navíc aktivisté pokládali příliš zvidavé a zne-

⁷⁰ O rozhovoru samozřejmě velmi podrobně informovaly sdělovací prostředky v západoevropských zemích, kdy byla tato roztržka mezi ČSSR a MLR vysvětlována jako „senzace a ojedinělá událost ve východní Evropě, jež dokládá uvolňování soudržnosti socialistických států.“ Tamtéž.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Zasedání předsednictva JKV KSČ dne 16. června 1989, SOA Tb, JKV KSČ, fasc. 287, inv. č. 18, sign. I – ¼, sv. 208.

pokojivé otázky. Požadovali například omezit výstavbu Jaderné elektrárny Temelín na 1 – 2 bloky, diskutovali o potřebnosti vodního díla Gabčíkovo – Nagymáros, za prospěšné považovali omezit na Třeboňsku výrobu vepřového masa⁷⁵. Ochránci přírody požadovali všelidovou diskusi k zákonu o ochraně přírody, do nově připravované Ústavy ČSSR požadovali zapracovat kompetenci pro ochránce přírody vydávat konečná stanoviska k výstavbě hospodářských objektů. Na veřejném shromáždění okresní organizace svazu svolaném na 5. června 1989 došlo k dosud nevídanému jevu – při projevu tajemníka okresního výboru Národní fronty opustilo „zhruba 50 – 80 účastníků na protest sál a vrátilo se až po ukončení vystoupení. Průběh správného, politicky uvážlivého vystoupení tajemníka OV NF byl narušován snahou „vytleskat“ řečníka.“⁷⁶

Třetí červnový víkend roku 1989 – 17. a 18. – proběhla v Prachaticích a Českých Budějovicích významná církevní akce – oslavy sv. Jana Nepomuka Neumanna, prachatického rodáka (nar. 1811) a biskupa v Philadelphii.⁷⁷ Akce se zúčastnil pražský biskup Liška, jakož i ostatní čeští biskupové. Přijeli i jejich kolegové z Philadelphie, Pasova a Lince. Krajské a okresní stranické orgány akci a její přípravy sice bedlivě monitorovaly, proběhlo kvůli tomu několik schůzek a jednání, kde se probíraly a analyzovaly informace dodané z církevních kruhů, u tohoto monitoringu však zůstalo⁷⁸; stranické, státní i bezpečnostní orgány nechaly akci volně proběhnout, ta se odehrála v naprostém poklidu a slavnostní atmosféře.

Na červencové schůzi⁷⁹ krajské předsednictvo mimo jiné projednávalo i „Průběžnou informaci o působení opozičních skupin a jejich aktivistů v Jihočeském kraji.“⁸⁰ Úvodem se konstatovalo, že v kraji neexistují organizované opoziční skupiny, činnost prováděli pouze jednotlivci, členové či signatáři Charty, VONS, NMS, Klub obrody. Komunisté si pochvalovali chování církve (římskokatolické), u níž „není v Jihočeském kraji zřejmá snaha

⁷⁵ Myšlen tím byl samozřejmě v padesátých letech vytvořený kolos Gigant.

⁷⁶ Zasedání předsednictva JKV KSČ dne 16. června 1989, SOA Tb, JKV KSČ, fasc. 287, inv. č. 18, sign. I – ¼, sv. 208.

⁷⁷ Akce proběhla v rámci tzv. desetiletí duchovní obnovy. V Prachaticích i Českých Budějovicích panovala mezi věřícími velmi slavnostní a povznesená nálada, akce vyvolala zvědavost i mezi ostatním obyvatelstvem a všichni si byli vědomi, že konání podobné akce by bylo jen před několika málo lety stěží představitelné.

⁷⁸ Zasedání předsednictva JKV KSČ dne 16. června 1989, SOA Tb, JKV KSČ, fasc. 287, inv. č. 18, sign. I – ¼, sv. 208.

⁷⁹ Zasedání předsednictva JKV KSČ dne 13. července 1989, SOA Tb, JKV KSČ, fasc. 287, inv. č. 18, sign. I – ¼, sv. 208.

⁸⁰ Tamtéž.

k narušení současných vztahů. Většina duchovních vyjadřuje loajalitu, přijímá současné dění. Při jednotlivých bohoslužbách (kázáních) se nevyjadřují negativně ke zřízení a změnám, které ve společnosti probíhají, ani k „nezávislým iniciativám“.⁸¹

Za poslední „normální“ zasedání předsednictva JKV KSČ se dá považovat to z 16. listopadu 1989. Na něm se projednávaly výsledky voleb samosprávných orgánů pracovních kolektivů a ředitelů státních podniků⁸², ustavení stranických výborů státních podniků⁸³. Ač se soudruzi ujišťovali v tom, autorita strany v tomto procesu neutrpěla a KSČ má neustálou podporu společnosti, přece jenom se ve zprávě objevilo několik momentů, které kalily výsledný obraz. Ukázalo se totiž, že ne vždy se pracovní kolektivy řídily přáním komunistické strany a kandidáty navržené stranou prostě ne zvolily. Nicméně toto byla již pouze labutí píseň režimu, od následujícího dne mělo být vše jiné.

Samotný konec osmdesátých let znamenal výrazný zlom v mezinárodní situaci. Zatímco na počátku tohoto desetiletí působil sovětský blok evropských zemí coby pevný monolit, který se drolil pouze v jednom místě – Polsku, na opačné straně téže dekády byla situace diametrálně odlišná. O nějaké pevné semknutosti nelze hovořit, Sovětský svaz díky své válečné a ekonomické vyčerpanosti a z toho důvodu se i měnící politické strategie „hodil přes palubu“ své satelity a ponechal je svému osudu. Tak se stalo, že v této době mohli občané Československa jezdit do Maďarské lidové republiky na koncerty západních kapel a zpěváků (což bylo i v té době u nás až na malé výjimky nemyslitelné) a taktéž i do Polska za ještě emotivnějšími zážitky. Setkávání členů československého domácího disentu s politickými emigranty a polskými představiteli Solidarity v různých lokalitách pohraničních hor se veřejnosti sice nijak nedotkla, avšak velký ohlas měly festivaly nezávislé československé kultury pořádané na samotném sklonku osmdesátých let. Na vlastní oči a uši tak mohli Čechoslováci vidět a slyšet takové ikony, jakými byli například Karel

⁸¹ Dále bylo konstatováno, že ačkoliv v kraji probíhala podpisová akce za uvolnění náboženského života v ČSSR, občané ji nevěnovali prakticky žádnou pozornost – například na Strakonicku ji podepsali jen tři lidé. Tamtéž.

⁸² K volbám ředitelů státních podniků naposledy viz Petráš, Jiří: *Od hlasování k volbám*. In: Valeš, Lukáš – Petráš, Jiří: *Komunální a parlamentní volby v Československu a jižních Čechách v roce 1990*. VŠERS České Budějovice a Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, České Budějovice 2015, s. 11 – 36.

⁸³ Zasedání předsednictva JKV KSČ dne 7. září 1989, SOA Tb, fond bývalého JKV KSČ, fasc. 289, inv. č. 18, sign. I – ¼, sv. 210.

Kryl či Jaroslav Hutka. Na ně dojíždělo z Československa velké množství občanů, byť cesta například do Wrocławu na počátku listopadu 1989 mohla vést (z důvodů bezproblémějšího přechodu státní hranice) i „zkratkou“ přes ještě Německou demokratickou republiku⁸⁴. O tomto státě v rozkladu se začala v roce 1989 šířit řada vtípů lidové proveniencce⁸⁵. Opuštěné osobní automobily především značek Wartburg a Trabant s mezistátní poznávací značkou DDR smutně stály v pražských ulicích a pomohly tak radě „kutilům“ k získání náhradních dílů.

Krise polské a československé společnosti a PSDS a KSČ orámovaly poslední desetiletí existence sovětského bloku ve střední a jihovýchodní Evropě. Samozřejmě, že se v mnohém výrazně lišily, avšak dá se i říci, že mnoho rysů měly společných. Vycházely z rozdílné historie obou národů – států, minimálně od konce druhé světové války; každá země, ač v rámci jednoho systému a bloku, měla přece jenom svá specifika. V Československu na rozdíl od jeho severního souseda proběhla v padesátých letech důsledná kolektivizace vesnice a znárodnění průmyslu, živnosti zcela vymizely a společnost zde byla – i díky historickým zkušenostem – převážně bezvěrecká. V potaz musíme vzít i rozdílný naturel obou národů – na jedné straně Josef Švejk, na druhé pan Wolodiowski. V obojím případě však ztratila vládnoucí strana důvěru širokých vrstev společnosti, ekonomický systém se rozložil a také – rozhodující roli sehrály globální změny: vyčerpaný Sovětský svaz a do role globální mocnosti se deroucí Spojené státy americké. Status quo bipolárního světa skončilo.

⁸⁴ K tomu např. Skala, Petr: *Vzpomínka na festival nezávislé československé kultury ve Wrocławu na začátku listopadu 1989*. In: Valeš, Lukáš – Petráš, Jiří: *Sametová revoluce v českých obcích, městech a regionech aneb 25 let poté*. České Budějovice 2014, s. 204 – 207.

⁸⁵ Stačí uvést jeden za všechny: „V NDR se budou rušit občanské průkazy, neboť z důvodu masivního útěku občanů do západního Německa se v NDR za chvíli budou všichni znát osobně.“

*

Summary

Czechoslovakia - Poland - Eastern Europe. The beginning and end of the eighties of the 20th century in the sources of the South Bohemian Regional Committee of the Communist Party of Czechoslovakia in the Czech Budejovice

The very end of the eighties meant a significant turning point in the international situation. While at the beginning of this decade the Soviet bloc of European countries appears as a solid monolith, which crumbled in only one place - Poland, on the opposite side of the same decade, the situation was vastly different. So it happened that at this time the citizens of Czechoslovakia could travel to the Hungarian People's Republic to visit concerts of western bands and singers and also to Poland for even more emotional experience – to see and hear on their own eyes such icons as Karel Kryl and Jaroslav Hutka.

The crisis of Polish and Czechoslovak society as well as PSDS and the Communist Party framed the last decades of the Soviet bloc in Central and Southeastern Europe. Of course, it varied in many ways considerably, but it can be also said that also many features they have in common. They were based on the difference in the history of both nations - states, at least since the end of the World War II. In Czechoslovakia, unlike Poland took place in the fifties consistent villages collectivization and nationalization of industry, trade completely disappeared and society was mostly unreligious. The account must also take a different breed of both nations - on the one hand, Josef Švejk, on the other pan Wolodowski. In both cases, however, the ruling party has lost the confidence of the masses, the economic system laid out and well - global changes played a decisive role.

**

Klíčová slova: Polsko, Československo, Polská sjednocená dělnická strana (PSDS), Komunistická strana Československa (KSČ), Solidarita, krize, České Budějovice, Jihočeský kraj, propaganda

Słowa kluczowe: Polska, Czechosłowacja, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR), Komunistyczna Partia Czechosłowacji (KPCz), Solidarność, kryzys, Czeskie Budziejowice, Kraj Południowoczeski, propaganda

Key words: Poland, Czechoslovakia, Polish United Workers Party (PUWP), Communist Party of Czechoslovakia (CPC), Solidarity, crisis, České Budějovice, South Bohemian Region, propaganda

PhDr. Jiří Petráš (1963) – Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, historik nejnovějších dějin. Specializace: regionální dějiny po roce 1945 (Česko-německá problematika, Československé jaro 1968, rok 1989)

PhDr. Jiří Petráš (1963) – Museum of South Bohemia in České Budějovice, historian of contemporary history. Specialization: regional history after 1945 (Czech-German problem, the Czechoslovak Spring 1968, the year 1989).